

КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

І.Д. Самошкіна, к.е.н., доцент Сумський національний аграрний університет

Досліджено питання ефективності механізму управління раціональним природокористуванням на макро- і мікроекономічному рівнях. Доведено необхідність здійснення економічної оцінки стану якості природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві і впливу якості природних ресурсів на показники регіонального економічного розвитку. Запропоновано створення регіонального екологічного фонду.

Результативність виконання екологічних програм визначає перспективи соціально-економічного розвитку, що підкреслює доцільність фінансових важелів ефективного використання і покращання якості природних ресурсів. У країнах Європейського Союзу широко використовуються податкові пільги і знижки як методи стимулювання екологічного підприємництва. Як свідчить зарубіжний досвід, пільгове оподаткування застосовується на екологічно небезпечних територіях. Витрати бюджетних асигнувань за рахунок впровадження податкових пільг компенсуються додатковим оподаткуванням підприємств-забруднювачів навколишнього природного середовища. Субсидії на екологічні цілі виділяються з державного бюджету та спеціальних екологічних фондів. Резерви поліпшення фінансування екологічної безпеки держави закладені в ефективному механізмі управління раціональним природокористуванням на макро- і, особливо, мікроекономічному рівнях.

Потреба удосконалення фінансових інструментів управління якістю довкілля посилюється зменшенням державних видатків та інвестицій у збереження довкілля. З ряду причин елементи фінансового механізму управління якістю природних ресурсів не стимулюють товаровиробників у здійсненні заходів щодо їх збереження за рахунок власних асигнувань [1]. Як наслідок спостерігається природоруйнівна антропогенна діяльність, а екологічне управління не відповідає декларованій сутності та змісту, потребує кардинального удосконалення. Пріоритетом є формування дійової екологічної політики, зокрема стимулювання природоохоронної діяльності.

Проведені дослідження показали, що в Україні перелік екологічних платежів і зборів вужчий порівняно з практикою розвинених країн. Податки та платежі природоохоронного спрямування у західних державах налічують понад 40 найменувань. Економічна сутність і зміст плати за забруднення формуються такими складовими [2]:

- забруднювач має компенсувати мультиплікаційні збитки від негативного екологічного впливу на природні ресурси, здоров'я людей, господарські, житлово-комунальні об'єкти тощо;
- платежі за забруднення навколишнього природного середовища є основою формування Національного екологічного фонду.

Екологічні податки на енергоносії є важливою категорією податків і платежів у ряді країн Європи: Франції, Фінляндії та Бельгії. Корисним для України є досвід переходу від нормативного регулювання у вигляді встановлених ГДК, ГДВ, принципу плати за фактом забруднення до використання наступних фінансово-екологічних чинників:

- запобігання забрудненню довкілля;
- підприємство-забруднювач платить компенсацію за забруднення довкілля;
- критеріїв екологічної безпеки з урахуванням екологічних ризиків, які довели свою ефективність в європейських країнах.

Стимулююча функція екологічних платежів виявляється у запобіганні виснаженню природних ресурсів, використанню довкілля як приймача та природного утилізатора забруднюючих речовин. Крім того, використання податкових пільг потребує розробки на високому методолого-методичному рівні підвищувальних або знижувальних коефіцієнтів, залежно від ступеня впливу на навколишнє природне середовище. Податкові пільги стимулюють інноваційно-інвестиційну активність товаровиробників щодо використання ресурсозберігаючих технологій.

Пільговий кредит повинен надаватися підприємству за умови зниження надходження забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище за трирічний період і контролюватися під час кредитного періоду. Доцільним є використання фінансових ресурсів позабюджетних фондів.

Штрафи за забруднення довкілля не виконують прямих функцій у запобіганні екологічним правопорушенням, отже, необхідно встановлювати еквівалентні ставки екологічних штрафів щодо завданих збитків природному середовищу. Диференціація цін на продукцію залежно від її екологічної чистоти мотивуватиме виробництво екологічно чистої продукції із застосуванням екобезпечних технологій.

Гармонійний розвиток продуктивних сил суспільства ґрунтується на стабільному зв'язку виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів та послуг. Водночас соціально-економічні й організаційно-фінансові відносини мають також гармонійно взаємодоповнюватися. У вітчизняній і зарубіжній науці досить глибоко досліджено економічні, соціальні й екологічні складові елементи розвитку продуктивних сил народного господарства, зокрема в сільськогосподарській сфері. Проте не завжди вищезгадані категорії розглядаються в органічному поєднанні [3, с. 158]. Специфіка сучасних виробничих відносин, оглядова перспектива їх розвитку свідчить, що в економічній сфері діяльності важливою продуктивною силою є гуманітарні особливості. Людина як соціальний елемент одночасно є частиною навколишнього природного середовища.

З огляду на це, гармонійний розвиток продуктивних сил суспільства є перманентним зростанням продуктивних сил суспільства, а індикатори цього процесу – підвищення продуктивності праці та збільшення внутрішнього валового продукту, з одного боку, а з іншого – зростання ефективності використання людського потенціалу, досягнення екологічної стабілізації розвитку регіону, підвищення життєвого рівня населення та формування екологічної свідомості людини в нових умовах глобального розвитку. Оптимум між вартістю людського потенціалу, екологічним станом довкілля й екологічною самосвідомістю є засадами гармонійного розвитку продуктивного потенціалу держави.

Розв'язання проблеми вдосконалення виробничих відносин – один із магістральних напрямів гармонізації суспільства та його продуктивних сил. Оптимальне збалансоване співвідношення чисельності населення, площ продуктивних орних земель і виробництва продовольчої сировини як індикатор гармонії суспільних відносин свідчить про невикористані резерви гармонізації еколого-суспільного й еколого-економічного розвитку на рівні регіону, держави.

Гармонійний збалансований розвиток сільськогосподарського виробництва залежить від відповідності соціально-економічних відносин існуючому рівню розвитку продуктивних сил регіону. Екологічна концепція гармонійного розвитку передбачає системний всебічний підхід до розвитку продуктивних сил суспільства та природи в цілому. Гармонія відносин людини і природи є вихідною ідеєю розвитку регіону, суспільства, держави.

Висока матеріало- і ресурсомісткість виробництва, низька продуктивність праці, відсутність сфери екологічних послуг стримують розвиток продуктивних сил суспільства, збалансованість і гармонізацію у відносинах людина – природа, людина – суспільство, суспільство – природа.

Збалансований гармонійний розвиток продуктивних сил суспільства істотно підвищить ступінь ефективності трудового потенціалу, є передумовою отримання мультиплікаційного прибутку. Гармонізація

природних і виробничих відносин як магістральний напрям антропогенної діяльності суспільства сприяє вирішенню актуальних і гострих екологічних проблем сучасності, забезпеченню оптимального економічного й соціального розвитку кожної країни, її регіонів та цивілізації в цілому. Тому ефективна розбудова держави неможлива без забезпечення збалансованого гармонійного розвитку природних і суспільних відносин, які визначаються досягнутим рівнем екологізації суспільного виробництва.

Відсутність в Україні послідовної державної політики у галузі раціонального використання, збереження, розширеного відтворення ресурсів навколишнього природного середовища становить велику небезпеку, і це можна пояснити рядом причин. В умовах ринкових відносин, коли виявляються еколого-економічні протиріччя, які становлять об'єктивну цілісність, роль держави як регулятора екологічного моніторингу є провідною. Норми екологічного права України не відповідають нормам міжнародного права. Одним із шляхів гармонізації українського екологічного законодавства з міжнародним є використання національною наукою міжнародних концепцій та розробок з питань економіки та фінансів природокористування, охорони навколишнього природного середовища, екологічного права.

Екологічна концепція слугуватиме підґрунтям для стратегічної державної екологічної політики, яка повинна забезпечити гармонійний розвиток продуктивних сил нашої держави. Обов'язковою умовою є дотримання екологічної безпеки як складової частини національної безпеки.

Нинішня споживча модель ринку, яка діє в більшості країн, є наслідком антропоцентризму з характерною моделлю незбалансованого розвитку (масштабна і не завжди ефективно використання природно-ресурсного потенціалу, зокрема енергетичних і сировинних ресурсів планети), не виправдала себе. Екологічну концепцію слід розуміти як систему, визначений спосіб розуміння сутності та змісту, трактування явищ, конструктивний принцип виробничої і природоохоронної діяльності.

Національне багатство зростатиме у разі задоволення потреб держави при нижчих витратах часу, матеріалів, енергії, тобто при нижчій собівартості виробництва шляхом використання екологобезпечних технологій. Україна як незалежна європейська держава має достатні передумови гармонійного збалансованого екологобезпечного розвитку як продуктивних сил, так і суспільства в цілому. Світова спільнота потребує зусиль держав і кожного індивіда для забезпечення такого розвитку.

Екологічна проблема як складова першої сфери глобальних проблем (матеріали Конференції ООН – Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) набула глобального значення, посилюючись другою сферою проблем, яка охоплює проблеми взаємовідносин розвинених країн та тих, що розвиваються, до яких належить і Україна. Вищевказані проблеми посилюються третьою сферою проблем взаємовідносин людини з результатами досягнення науково-технічного прогресу, в якій вони консолідуються, переростаючи у єдиний комплекс еколого-економічних проблем глобального значення, які потрібно вирішити вже у XXI столітті [4].

Однією з умов інтеграції України в європейські політичні, економічні та природоохоронні структури є активна участь держави в опрацюванні міжнародних заходів для зменшення антропогенного, зокрема техногенного, впливу на навколишнє природне середовище, забезпечення і захист екологічних інтересів у процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Особливо гострою є проблема контролю та вирівнювання демографічної ситуації окремих регіонів у гармонії з рівнем соціально-економічного розвитку. Для впровадження положень екологічної концепції України у практичну діяльність потрібно сформувати відповідний організаційно-економічний механізм. Реалізація згаданої концепції передбачає певну поетапність:

- збільшення питомої ваги бюджетних ресурсів на природоохоронні цілі;
- підвищення екологічної стабільності земельної території;

- стабілізація екологічної стійкості еколого-економічних систем;
- забезпечення матеріальних, культурних і духовних потреб життєдіяльності людини в екологобезпечному довкіллі;
- формування ефективного еколого-економічного механізму раціонального використання, збереження та розширеного відтворення природних ресурсів;
- перехід виключно на розширене відтворення природного ресурсного потенціалу в господарській діяльності, яка прямо або опосередковано використовує ресурси довкілля;
- гармонійне збалансоване поєднання галузей суспільного виробництва з фактичним станом довкілля;
- всебічна екологічна інформованість населення;
- екологічне виховання, формування людини нового типу в новому глобальному середовищі;
- обов'язкове вивчення екологоосвітніх предметів у середньоосвітніх школах, коледжах та закладах вищої освіти;
- екологічна культура в суспільстві;
- еколого-організуюча діяльність різних гілок й органів влади різних рівнів.

Запропонований варіант еколого-економічної концепції покращання якості природних ресурсів не є прерогативою вирішення проблем чи аксіомою, проте окремі положення доцільно застосувати у виробничій, науково-дослідній та освітній діяльності. Ця концепція враховує адекватні зміни в екологізації економіко-господарської діяльності в Україні та світі.

Створення системи екологічно збалансованого управління розвитком суспільства дасть змогу стимулювати відновлення природних властивостей довкілля, створити умови для компетентного управління використанням природних ресурсів і розвитком продуктивних сил[5, с. 122]. У межах загальнодержавної програми охорони і відтворення природних ресурсів Міністерству аграрної політики та продовольства України, Державному

агентству земельних ресурсів України, Агролісу необхідно розробити галузеві концепції покращання якості природних ресурсів, які передбачають науково-методичні, еколого-економічні, фінансові засади виконання програм; їх правове, технічне забезпечення; екологічну освіту й виховання населення; міжнародне співробітництво та участь держави в європейських і світових програмах природоохоронної діяльності. Розроблена нами схема програмного забезпечення покращання якості природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві зображена на рис. 1.

Джерело: власні дослідження автора.

Рис. 1. Схема програмного забезпечення покращання якості природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві

Науково-методологічні засади здійснення запропонованої програми покращання якості природних ресурсів полягають у новому підході до формування мети природоохоронної діяльності та системних засобів її досягнення. Нова мета у побудові природоохоронної діяльності передбачає створення системи, здатної перейти від схеми реагування на події, що відбулися, до здійснення ефективного упереджуючого контролю і запобіжних дій. Нові системні засоби досягнення цієї мети полягають у наступному: комплексному вирішенні проблеми побудови державної системи природоохоронної діяльності, яка передбачає нерозривність розв'язання екологічних і соціально-економічних проблем у процесі подальшого розвитку держави; підвищенні ефективності природоохоронної діяльності через більш повне урахування системних чинників шкідливого впливу за об'єктами і організацію контролю за ними на всіх етапах життєвого циклу; системних методах оцінки ефективності природоохоронної діяльності відтворювальних процесів природного ресурсного потенціалу аграрної сфери.

Основними напрямками нової еколого-економічної політики є аналіз економічних відносин і закономірностей залучення природних ресурсів у процес створення матеріальних благ й еколого-економічної ефективності цього процесу, нового механізму фінансового регулювання природокористування, поступове розширення економічних пільг. Головними завданнями нової еколого-економічної політики повинні бути такі: дослідження зв'язків між виробничо-господарською діяльністю і суспільно необхідними витратами на охорону та відтворення довкілля. Виявлення нових закономірностей на межі екологічних і суспільних (економічних) наук; розробка механізму введення до складу витрат на виготовлення продукції нормативної величини екологічних витрат, пов'язаних із забрудненням навколишнього природного середовища; розробка методів інтегрування екологічних вимог в економіку; визначення критеріїв еколого-економічної ефективності сталого (еколого-збалансованого) розвитку суспільства;

визначення перспективних шляхів структурної перебудови економіки з урахуванням екологічних імперативів; визначення екологічних вимог до інвестування і господарської діяльності; опрацювання механізмів реалізації еколого-економічного розвитку в умовах ринкових відносин.

Вирішення проблеми наукового забезпечення програми природоохоронної діяльності передбачає розвиток: фундаментальної екологічної науки у сукупності напрямів, що охоплюють необхідний спектр проблем щодо досягнення екологічної безпеки; прикладної екологічної науки, яка б враховувала специфіку екологічного стану України та першочерговість завдань з екологізації технологій, впровадження ресурсозберігаючих технологій, екологічно безпечних технологій з переробки відходів, науки приладобудування в інтересах природоохоронної діяльності й гарантії екологічної безпеки; наукоємних методів моделювання, діагностики і прогнозування рівня екологічної безпеки на підставі сучасних інформаційних технологій; екологічної науки в міждисциплінарних галузях, зокрема медичній екології, радіаційній екології, екологічній інформатиці.

В межах економічного блоку здійснення програми необхідно здійснювати економічну оцінку стану якості природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві й оцінити вплив якості природних ресурсів на показники регіонального економічного розвитку. Запропоновані концептуальні підходи дають змогу розробити фінансовий механізм формування і використання коштів для покращання якості природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві шляхом створення регіонального фонду.

Література:

1. Borisova V., Samoshkina I. Investment Management of Agro-Ecological Farms / V. Borisova, I. Samoshkina // BIO Web of Conferences (Web of Science). №10.26.03.2018.https://www.bioconferences.org/articles/bioconf/abs/2018/01/bioconf_wipie2018_01003/bioconf_wipie2018_01003.htm

2. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI.
3. Іванюта С.П. Екологічна безпека регіонів України // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 3 (28). – с. 157-164.
4. [online] [access: date] State Statistics Service of Ukraine: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. A. Sahrbacher, J. Hristov, M. Brady, A combined approach to assess the impacts of Ecological Focus Areas on regional structural development and agricultural land use, Review of Agricultural, Food and Environmental Studies, 98 (3), 111-144 (2017)

Исследован вопрос эффективности механизма управления рациональным природопользованием на макро- и микроэкономическом уровнях. Доказана необходимость осуществления экономической оценки состояния качества природных ресурсов в сельскохозяйственном производстве и влияния качества природных ресурсов на показатели регионального экономического развития. Предложено создание регионального экологического фонда.

The question of the effectiveness of the mechanism of environmental management at the macro-and microeconomic levels. The necessity of economic assessment of the quality of natural resources in agricultural production and the impact of the quality of natural resources on the indicators of regional economic development has been proved. The creation of a regional environmental fund has been proposed.

Відомості про автора

а) прізвище, імя, по - батькові: Самошкіна Ірина Дмитрівна

б) вчене звання: доцент

в) науковий ступінь: кандидат економічних наук

г) місце роботи: СНАУ, кафедра фінансів

д) адреса для листування: 40020, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160,
кафедра фінансів